

ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Ὁ ἐνεπίγραφος σκύφος τῆς Κηφισιάς

A. L. BOEGEHOLD

ἀγαθῶν οὐκ ἀπόλωλε ἀρετὰ

Εἰς μνήμην φίλου σεβαστοῦ

Σὲ σωστικὴ ἀνασκαφὴ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σπάρτης στὴν Κηφισιά ἀπεκαλύφθη συστάδα τάφων χρονολογούμενων ἀπὸ τὸν 6ο-4ο αἰ. π.Χ.¹ Οἱ τάφοι μάλλον ἦσαν φτωχικοί. Μεταξὺ αὐτῶν ἕνας, στὸν ὁποῖο δὲν βρέθηκαν ὀστά,² εἶχε δύο μόνον κτερίσματα, ἕνα ἐνεπίγραφο μελαμβραφὴ δίωτο σκύφο καὶ μία μελαμβραφὴ ὄλπη. Ὁ σκύφος βάσει ἄλλων παρομοίων πού ἔχουν βρεθῆ στὴν Ἀγορὰ χρονολογήθηκε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 480-465 π.Χ. Στὸ ἐξωτερικὸ τοίχωμα τοῦ σκύφου μετὰ ἀπὸ ἀναστροφή τοῦ ἀγγείου χαράχθηκαν ἕξι ἀνδρικό ὀνόματα σὲ πώση γενική, Ἀριστείδο, Διοδότο, Δαίσιμο, Ἀρρίφρονος, Περικλέος, Ε[ὺ]κρίτο,³ καὶ στὸν πάτο τοῦ ἡ λέξι ΔΡΑΠΕΤΗΣ (σὲ πώση ὀνομαστική). Εἰκ. 1-2.

Ἡ ἐκδότις τῆς ἐπιγραφῆς ἐπρότεινε τὴν ἀκόλουθη μετὰ τεκμηρίων ἐξήγηση τῆς ἀναγραφῆς:⁴ «Θα μπορούσε ενδεχομένως ο Αριστείδης και οι γιοί του Ξάνθιππου, ο πρωτότοκος Αρρίφρων και ο Περικλής, να βρέθηκαν σε κάποιο συμπόσιο μαζί με το Διόδοτο, το Δαίσιμο, και τον Εὺκρίτο να μοιράστηκαν το ίδιο αγγείο πόσεως και σε ανάμνηση του γεγονότος χάραξαν τα ονόματά τους αρχίζοντας ἀπὸ τὸν πρεσβύτερο. Αυτό εἶναι μία ὑπόθεση λόγω τῶν δύο ἄλλων γνωστῶν προσώπων. Ἡ ἀναγραφή τῆς λ. δραπέτης στὸν πάτο τοῦ ἀγγείου καὶ τὸ παράδειγμα ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ υποδεικνύει ὅτι εἶναι κύριο ἀνδρικό ὄνομα (Δραπέτης) που δηλώνει ιδιότητα. Το ἔφερε κάποιος, ὁ ὁποῖος δραπέτευσε, που ἔφυγε κρυφά, πιθανόν κάποιος δούλος. Παρὰ τις ερμηνείες που μπορεῖ να δοθοῦν, τὸ εὖρημα εἶναι ἕνα

Εὐχαριστῶ τὰ μέλη τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ *Γραμματείου* καθ. R. S. Stroud καὶ L. Threatte, καθὼς καὶ τὸν ἀναπλ. καθ. Νίκο Παπαζαρκάδα, διότι ἐδιάβασαν προωμότερες μορφές τοῦ ἄρθρου ἢ εἶχαν τὴν καλοσύνη νὰ συζητήσουν μαζί μου τὰ ἐπιθέμενα· ἐπίσης τοὺς ἐκδότες τοῦ περιοδικοῦ Γεωργία Μαλούγου, Γιώργο Παπαδόπουλο καὶ Ἑλένη Ζαββοῦ, διότι μοῦ ἔκαναν χρήσιμες παρατηρήσεις.

1. Ἡ ἀνασκαφὴ ἔγινε στὸ οἰκόπεδο ιδιοκτησίας Χατζηναστασίου. Συνοπτικὴ ἔκθεση τῆς ἀνασκαφῆς παρέχει ἡ κ. Γαλήνη Δασκαλάκη στὴν δημοσίευση τοῦ σκύφου, βλ. *Ενεπίγραφος σκύφος ἀπὸ τὴν Κηφισιά*, *HOPOS* 22-25 (2010-2013) 179-186.

2. Τὸ ζήτημα ἀπαιτεῖ ἀρχαιολογικὴ διερεύνηση· θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ συλλεγοῦν καὶ ἄλλες περιπτώσεις ταφῶν χωρὶς ὀστά, δὲν ἐννοῶ βεβαίως τὰ δημοσίου χαρακτῆρος κενοτάφια.

3. Τὸ ἀγγεῖο ἐπιτίθεται ἀπὸ τὰ τέλη Ἰουλίου 2016 στὸ Ἐπιγραφικὸ Μουσεῖο. Αὐτοψία (11.8.16), δυστυχῶς παρεμβαλλομένου τοῦ διαφανοῦς προστατευτικοῦ καλύμματος, ἔδειξε ὅτι πρὶν τὸ Κ, παρὰ τὸ ὅτι ὁ σκύφος εἶναι ἐκεῖ ἀπολεπισμένος, διακρίνεται κάθετη κεραία πού στὸ ἄνω τμήμα τῆς ἀπολήγει σὲ δύο μικρὲς λοξὲς κεραιές· μεῖς ἄλλα λόγια πιθανῶτα διακρίνεται τὸ γράμμα ὕψιλον. Παρὰ ταῦτα ἐπειδὴ δὲν ἤλεγξα τὴν ἐπιγραφὴ χωρὶς τὴν παρεμβολὴ τοῦ καλύμματος προτίμησα νὰ βάλω τὸ ὕψιλον ἐντὸς ἀγκυλῶν. Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ τὴν ἐπιμελήτρια τοῦ Μουσείου Εἰρήνη Χωρέμη, δ.Φ., παλαιὰ μαθητριά μου, διότι ἐξέτασε μαζί μου τὴν ἐπιγραφὴ.

4. Βλ. Δασκαλάκη, ὁ.π. (σημ. 1), 184.

ζωντανό, αυθεντικό στοιχείο μιας ιδιωτικής στιγμής επτά προσώπων του 5ου αι. π.Χ. και αποτελεί μέσον προσέγγισης της ιστορίας, μέσα από το συγκεκριμένο ιστορικό, τοπικό και ατομικό πλαίσιο.»

Ἡ ἐπιγραφή (οἱ δύο ἀναγραφές), τὸ ἀγγεῖο, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα ἐπιτρέπουν νὰ διερευνήσει κανεὶς περαιτέρω τὸ περιεχόμενό της. Παραθέτω τὰ δεδομένα, - μερικὰ ἤδη ἔχει ἐπισημάνει ἡ πρώτη ἐκδότις-, καθὼς καὶ πρόσθετες, κυριώτατα ἐπιγραφικές, παρατηρήσεις πὺν κατὰ τὴν γνώμη μου συμβάλλουν στὴν ἐρμηνεία.

1. Ἡ χρονολόγηση τοῦ ἀγγείου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 480-440 π.Χ.⁵ ὑποδεικνύει ὅτι ἡ ἐπιγραφή εἶναι σύγχρονη ἢ καὶ ὀλίγον μεταγενέστερη, ἐὰν κανεὶς ὑποθέσῃ ὅτι τὸ ἀγγεῖο χρησιμοποιήθηκε γιὰ κάποιον διάστημα μετὰ τὴν κατασκευὴ του.

2. Τὰ ἕξι ὀνόματα κατὰ γενικὴν εἶναι χαραγμένα στὸ προεουκλείδειο Ἀττικὸ ἀλφάβητο, ἐνὼ ἡ λέξις τοῦ πάτου κατ' ὀνομαστικὴν στὸ Ἴωνικὸ ἀλφάβητο.

3. Τὰ ὀνόματα κατὰ γενικὴν εἶναι χαραγμένα στοιχηδὸν ἢ σχεδὸν στοιχηδόν.⁶

4. Ὑπάρχουν διαφορὲς στὴν χάραξη τῶν ὀνομάτων. Τὸ Ρ (ἄνευ οὐράς) τοῦ ὀνόματος Ἀριστείδου εἶναι γωνιώδες, ἐνὼ ἡ καμπύλη τοῦ Ρ (ἄνευ οὐράς) τῶν ὀνομάτων Ἀρρίφρονος καὶ Περικλέος εἶναι ἐλλειψοειδής. Τὸ Ρ (ἄνευ οὐράς) τοῦ ὀνόματος Ε[ὔ]κρίτου εἶναι σαφῶς μικρότερο τῶν Ρ τῶν δύο ἄλλων προηγουμένων ὀνομάτων, πιθανῶς καὶ αὐτό, ὄχι ἀσφαλῶς, καμπύλο. Τὸ Κ τοῦ Ε[ὔ]κρίτου φαίνεται νὰ διαφέρει ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ ὀνόματος Περικλέος.

Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ σωζόμενα γράμματα εἶναι λίγα, ἡ χάραξη πρόχειρη, καὶ πιθανὸν ὄχι σὲ στιγμὴ νηφαλιότητος, θὰ μπορούσε νὰ εἰπῆ κανεὶς, - βεβαίως μὲ ἐπιφύλαξη-, ὅτι τὰ ὀνόματα Ἀριστείδου, Ἀρρίφρονος καὶ Περικλέος, καὶ Ε[ὔ]κρίτου δὲν χαράχθηκαν ἀπὸ τὸ ἴδιο πρόσωπο.

5. Ἀπὸ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τῶν ὀνομάτων ἡ ἐπιγραφή μπορεῖ νὰ χρονολογηθῆ περὶ τὸ δεύτερο τέταρτο τοῦ 5ου αἰ. (475-450 π.Χ.), πρβλ. *Graffiti and Dipinti*, Β 7, C 14, 16, 17, 18, 21, 22, 23.⁷ Ἀπὸ τίς ἐπὶ λίθου ἐπιγραφές μπορεῖ κανεὶς νὰ παραβάλλῃ τοὺς ἀσφαλῶς χρονολογημένους καταλόγους θανόντων IG I³ 1144 (465/4 π.Χ.), -τὰ ρῶ εἶναι ἄνευ οὐράς-, καὶ τῆς Ἐρεχθίδος, IG I³ 1147 (460/59 π.Χ.), -τὰ ρῶ μὲ οὐρά-, καὶ τοὺς καταλόγους τῆς ἐξηκοστῆς τῶν ἐτῶν 454/3-450/49, IG I³ 259-263 (στὸν καταλ. 262 ἐμφανίζεται ρῶ μὲ οὐρά στὴν κεφαλίδα).

Ὡστε ἡ χρονολόγηση τοῦ σκύφου, βάσει τοῦ σχήματός του, καὶ ἐκεῖνη τῶν γραμμάτων τῶν ἕξι ὀνομάτων στὸ Ἀττικὸ ἀλφάβητο συγκλίνουν πρὸς τὸ δεύτερο τέταρτο τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.

6. Ἡ χάραξη τῶν ἕξι ὀνομάτων στὸ Ἀττικὸ ἀλφάβητο, σὲ πώση γενικὴ, καὶ ἐντὸς πλαισίου, τὸ ὁποῖο χαράχθηκε, γιὰ νὰ περιλάβῃ τὰ ὀνόματα, καὶ τῆς ἐβδόμης λέξεως στὸ Ἴωνικὸ, σὲ

5. Ἡ πρώτη ἐκδότις τοῦ ἐνεπιγράφου σκύφου χρονολόγησε τὸ ἀγγεῖο βάσει παραλλήλων ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 480-465 π.Χ. Στοὺς περὶ τὸ 460-440 π.Χ. χρόνους χρονολογεῖ τὸν σκύφο ὁ φίλος ἀρχαιολόγος Γιώργος Καββαδίας, δ.Φ., προϊστάμενος τῆς συλλογῆς ἀγγείων τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, πὺν εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ ἀπαντήσῃ σὲ σχετικὸ ἐρώτημά μου καὶ τὸν εὐχαριστῶ θερμότατα. Περὶ τὸ 480 π.Χ. τοποθετοῦν τὸν σκύφο ἡ καθ. κ. S. Rotroff καὶ ἡ Dr. K. Lynch κατόπιν συγκρίσεως μὲ σχετικὰ εὐρήματα τῆς Ἀγορᾶς. Εὐχαριστῶ τὸν καθ. John McK. Camp, διότι ἀμέσως παρέπεμψε τὸ ἐρώτημά μου στὴν καθ. Rotroff καὶ στὴν Dr. Lynch, οἱ ὁποῖες καὶ ἀπάντησαν ἐγκαίρως. Τὶς εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴν θέση αὐτή.

6. Ὁ H. R. Immerwahr, *Attic Script. A Survey*, Oxford 1990, 105, σημειώνει: «Stoichedon is practically unknown in graffiti». Ὡστόσο, ὅπως μοῦ ὑπέδειξε καὶ ἡ Γεωργία Μαλούχου, σὲ ὄστρακα (ὄστρακισμοῦ) ἐμφανίζεται ἡ στοιχηδὸν χάραξη.

7. Βλ. καὶ Immerwahr, ὁ.π. (σημ. 6), 105-106.

ὀνομαστική καὶ σὲ ἄλλο μέρος τοῦ ἀγγείου, ὑποδεικνύει ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμε τὶς δύο ἀναγραφές.

Ἀπὸ τὰ ἀναγραφόμενα ὀνόματα Ἀριστείδης, Διόδωτος, Περικλῆς καὶ Εὐκρίτος τὰ δύο πρῶτα εἶναι κοινὰ στὴν Ἀττική,⁸ τὰ ἄλλα δύο δὲν εἶναι συχνά,⁹ ἀλλὰ πάντως καθιστοῦν δυσχερῆ οἰονδήποτε προσωπογραφικὸ συσχετισμὸ ἢ ταύτιση. Τὸ ὄνομα Ἀρρίφρων εἶναι σπάνιο,¹⁰ ἐνῶ τὸ Δαισιμος εἶναι ἀμάρτυρο.

Τὰ τέσσερα πρῶτα ὀνόματα ἀπαντοῦν καὶ στὸν δῆμο τῶν Κηφισιέων,¹¹ ὥστε οἱ ἀναγραφόμενοι θὰ μποροῦσαν νὰ ἦσαν Κηφισιεῖς ποὺ συμμετείχαν σὲ συμπόσιο ἢ ἦσαν μαζὶ κρᾶσί – τίποτε δὲν ἀποκλείει νὰ ἦταν Κηφισιεὺς καὶ ὁ Δαισιμος.¹² Τέλος τὸ ὄνομα Ἀρρίφρων¹³ παρὰ τὸ ὅτι καὶ σπάνιο εἶναι καὶ δὲν ἀπαντᾷ μεταξὺ τῶν Κηφισιέων, δὲν ἐμποδίζει τὴν ἀναγνώρισή τους ὡς Κηφισιέων. Σὲ κατάλογο πεσόντων Ἀθηναίων τῆς Ἐρεχθίδος φυλῆς, μᾶλλον τοῦ πρῶτου ἡμίσεος τῆς δεκαετίας 430-420 π.Χ.,¹⁴ ἐμφανίζεται καὶ ἓνας Ἀρρίφρων ἐπειδὴ ὁ δῆμος τῶν Κηφισιέων ἀνήκει στὴν Ἐρεχθίδα, μπορεῖ κανεὶς νὰ προτείνει ὡς ὑπόθεση ἐργασίας ὅτι ὑπῆρχε καὶ στὸν δῆμο τῶν Κηφισιέων Ἀρρίφρων.¹⁵ Θὰ μποροῦσαν λοιπὸν οἱ ἀναγραφόμενοι ὡς ἐξ ὑποθέσεως νὰ ἦσαν ὅλοι Κηφισιεῖς.

Ὅμως ἡ ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀρρίφρωνος¹⁶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἐκεῖνο τοῦ Περικλέος, καθιστοῦν πιθανώτατη τὴν ταύτιση τῶν δύο προσώπων πρὸς τοὺς δύο ἀδελφοὺς Ἀρρίφρονα (γένν. πιθανώτατα τὸ 495 π.Χ.) καὶ Περικλέα (γένν. πιθανώτατα τὸ 494 π.Χ.),¹⁷ τοὺς

8. Βλ. *LGPN* II, 52, 117-118, s.vv. ἀντιστοίχως.

9. Βλ. *LGPN* II, 366 καὶ 176, s.vv. ἀντιστοίχως.

10. Βλ. *LGPN* II, 63, s.v. Στὸ λῆμμα τοῦ ὀνόματος καταλέγονται μόνον πέντε πρόσωπα, ἐκ τῶν ὁποίων τέσσερα εἶναι Ἀθηναῖοι, καὶ ἓνα εἶναι ἀβέβαιον ἐὰν πρόκειται περὶ Ἀθηναίου. Ἀπὸ τοὺς τρεῖς Ἀθηναίους ἓνας εἶναι Μελιτεὺς, ἀλλὰ τοῦ 180 μ.Χ., δύο Χολαργεῖς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., τῆς οἰκογενείας τοῦ Περικλέους, καὶ ἓνας, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν σώζεται πλήρως, ἀγνώστου δήμου. Στὸ λῆμμα πρέπει τώρα νὰ προστεθῇ καὶ ὁ Ἀρρίφρων τοῦ καταλόγου θανόντων τῆς Ἐρεχθίδος, βλ. κατωτέρω τὴν ὑπόσ. 14.

11. Βλ. *LGPN* II, ὁ.π. Παρατηρῶ ὅτι τὰ Διόδωτος (σελ. 117-118) καὶ Περικλῆς (σελ. 366) ἐμφανίζονται μεταξὺ τῶν Κηφισιέων μόνον στοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους.

12. Γιὰ τὸ ὄνομα βλ. κατωτέρω σελ. 62-63.

13. Τὸ ὄνομα στὶς φιλολογικῆς πηγῆς καὶ σὲ μερικῆς ἐπιγραφῆς ἀπαντᾷ μὲ ἓνα Ρ· γιὰ τὴν γραφή μὲ δύο ρῶ βλ. L. Threatte, *The Grammar of Attic Inscriptions*, I. Phonology, Berlin 1980, 522, 533.

14. Βλ. Ἰωάννα Τσιριγώτη – Δρακωτοῦ, Νέα στήλη πεσόντων ἀπὸ το Δημόσιον Σῆμα. Μία πρώτη παρουσίαση, *ΑΔ* 55 (2000) [2004] Α'. Μελέτες, 87-112 [*SEG* 52, 60], στήλ. I 23. Ἡ ἐπιγραφή δὲν χρονολογεῖται στὴν Σικελικὴ ἐκστρατεία, ὅπως ἐπρότεινε ἡ πρώτη ἐκδότις, βλ. A. P. Matthaiou, *The Athenian Empire on Stone Revisited*, Ἀθήναι 2010, 13.

15. Εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον ὁ πεσὼν ὑπὲρ τῆς πόλεως Ἀρρίφρων τὴν δεκαετία 430-420 π.Χ. (βλ. τὴν προηγ. σημείωση) νὰ εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Ἀρρίφρονα τοῦ σκύφου (περ. 475-450 π.Χ.) γιὰ λόγους διαφορᾶς χρόνου. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ὡς πρὸς τὸν πεσόντα Ἀρρίφρονα, λόγῳ τῆς σπανιότητος τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἐμφανισέως του τὸν 5ο αἰ. π.Χ. ἀποκλειστικῶς στὴν οἰκογένεια τοῦ Περικλέους –τὸ ἔφεραν ὁ πάππος του (Ἀρρίφρων I, *PA* 2203) καὶ ὁ ἀδελφός του (Ἀρρίφρων II, *PA* 2204)-, ἔχω ὑποστηρίξει ὅτι πιθανῶς ἦταν γιὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Περικλέους (*APF* σελ. 457) ἢ γιὸς θυγατέρας τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρρίφρωνος· καὶ στὶς δύο περιπτώσεις οἱ γυναῖκες θὰ παντρεύθηκαν Ἀθηναῖο τῆς Ἐρεχθίδος φυλῆς, βλ. A. P. Matthaiou, *Studies in Attic Inscriptions and the History of the Fifth Century B.C.*, La Trobe University Melbourne, Victoria 2009 (ἀδημ. διδ. διατριβή), 215.

16. Γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρρίφρωνος ἀκολουθῶ τὴν γραφή τοῦ χαράγματος καὶ τοῦ καταλόγου θανόντων μὲ δύο ρῶ. Σημειῶνω ὅτι στὰ τρία ὄστρακα τοῦ Κεραμεικοῦ τὸ ὄνομα εἶναι γραμμένο μὲ ἓνα ρῶ, βλ. Fr. Willemssen – St. Brenne, *Verzeichnis der Kerameikos-Ostraka*, *AM* 106 (1991) 147-156 καὶ εἰδικῶς σελ. 150, ἐνῶ στὰ δύο παλαιὰ ὄστρακα τοῦ πατέρα του Ξανθίππου, βλ. *IG* I² 909 μὲ δύο. Ὁ L. Threatte, *The Grammar of Attic Inscriptions*, I, 522 καὶ 533, θεωρεῖ ὅτι ἡ γραφή μὲ δύο ρῶ εἶναι περίπτωση ἐσφαλμένου διπλασιασμοῦ τοῦ συμφώνου.

17. Ἀρρίφρων, *PA* 2204, *PAA* 202330, 202328· Περικλῆς, *PA* 11811 καὶ *PAA* 772645.

υιούς του Ξανθίππου Χολαργέως.¹⁸

Ἡ ἐπιγραφή λοιπὸν πρέπει νὰ χρονολογηθῆ ἀσφαλῶς πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Περικλέους τὸ 429 καὶ ἐκείνου τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρρίφρονος. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ τελευταίου στὸν δημόσιο βίον τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦταν μέχρι πρὸ τινος γνωστή,¹⁹ ἀλλὰ στὸ μεγάλο εὔρημα τῶν ὀστράκων τοῦ Κεραμεικοῦ ὑπῆρχαν καὶ τρία μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὸ πατρωνυμικὸ του (Ἀρίφρον Ξανθίπ<π>ο).²⁰ Φαίνεται, ὅπως προσφυῶς σημείωσε ὁ D. M. Lewis, ὅτι: «it is now clear that at least three voters thought that he, and not Pericles, would be the political heir of Xanthippos».²¹ Εἶναι ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς πέθανε ὁ Ἀρρίφρων, ἀλλὰ ἔνδειξη ὅτι ζοῦσε ἀκόμη τὴν δεκαετία 440-430 π.Χ. παρέχουν, ὅπως παρετήρησε ὁ J. K. Davies,²² δύο ἀρχαῖες πηγές· στὴν πρώτη μνημονεύεται ἡ ἐπιτροπεία τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀλκιβιάδου, Κλεινίου (IV)²³ τοῦ Κλεινίου Σκαμβωνίδου²⁴ ἀπὸ τὸν Περικλέα (Πλάτ. *Πρωτ.* 320a): εἰ δὲ βούλει, Κλεινίαν, τὸν Ἀλκιβιάδου τουτουῖ νεώτερον ἀδελφόν, ἐπιτροπεύων ὁ αὐτὸς οὗτος ἀνὴρ Περικλῆς, δεδιὼς περὶ αὐτοῦ μὴ διαφθαρῆ δὴ ὑπὸ Ἀλκιβιάδου, ἀποσπάσας ἀπὸ τούτου, καταθέμενος ἐν Ἀρίφρονος ἐπαίδευε· καὶ πρὶν ἕξ μῆνας γεγονέναι, ἀπέδωκε τούτῳ οὐκ ἔχων ὅτι χρήσαιτο αὐτῷ.

Στὴν δευτέρη μεταφέρεται ἀνέκδοτο περὶ τοῦ νεαροῦ Ἀλκιβιάδου²⁵ παραδιδόμενο ἀπὸ τὸν Ἀντιφῶντα (Πλουτ. *Ἀλκιβ.* 3): Ἐν δὲ ταῖς Ἀντιφῶντος λοιδορίαις (fr. 66 Bl.) γέγραπται, ὅτι παῖς ὢν ἐκ τῆς οἰκίας ἀπέδρα πρὸς Δημοκράτην τινὰ τῶν ἑραστῶν, βουλομένου δ' αὐτὸν ἐπικηρύττειν Ἀρίφρονος, Περικλῆς οὐκ εἶασεν εἰπών, εἰ μὲν τέθνηκεν, ἡμέρα μιᾷ διὰ τὸ κήρυγμα φανεῖσθαι πρότερον, εἰ δὲ σῶς ἐστίν, ἄσωστον αὐτῷ τὸν λοιπὸν βίον ἔσεσθαι...

Δὲν σώζεται ἄλλη μαρτυρία περὶ Ἀρρίφρονος μετὰ τὴν δεκαετία 440-430 καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ θάνατός του συνέβη τὸ διάστημα αὐτό.

Ὁ συνδυασμὸς τῆς χρονολογήσεως βάσει τοῦ σχήματος τοῦ ἀγγείου, τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Ἀρρίφρονος ὑποδεικνύουν τὸ διάστημα 475-429 π.Χ.

Τὴν πιθανότητα νὰ ἔγραψε κάποιος χάριν παιδιᾶς τὰ ἕξι ὀνόματα χωρὶς νὰ ὑπῆρξε συνάθροιση τῶν ἕξι ἀνδρῶν θεωρῶ πολὺ μικρὴ· πρῶτον, διότι ὅλα τὰ ὀνόματα, ὅπως ἤδη ἔγραφα, πιθανώτατα δὲν εἶναι χαραγμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο ἄνθρωπο· δεύτερον, διότι ὁ φιλοπαίγμων Ἀθηναῖος πὺ χάριν παιδιᾶς θὰ ἐχάραζε τὰ ὀνόματα, θὰ ἐφρόντιζε νὰ καταστήσῃ βεβαιότερη τὴν ταύτιση τῶν «λαμπρῶν» Ἀθηναίων στοὺς ἀναγνώστες τοῦ

18. Γιὰ τοὺς δύο ἀδελφοὺς βλ. *APF* σελ. 455-460. Ὁ St. Brenne στηριζόμενος στὸ ὅτι τὴν ἐπιτροπεία τῶν Ἀλκιβιάδου καὶ Κλεινίου εἶχε ἀναλάβει ὁ Περικλῆς (βλ. καὶ Πλ. *Ἀλκ.* 104b) καὶ ὅχι ὁ Ἀρρίφρων ὑπεστήριξε ὅτι ὁ πρεσβύτερος ἦταν ὁ πρῶτος, βλ. *Ostrakismos and Prominenz in Athen* (*Tyche* Suppl. Bd. 3) Wien 2001, 111 καὶ τοῦ ἰδίου, *Die Ostraka als Testimonien*, στὸν τόμο *Ostrakismos – Testimonien I*, (*Historia Einzelschriften* 155), P. Sievert (Hrsg.), Stuttgart 2002, 49.

19. *APF*, σελ. 456.

20. Βλ. Willemsen – Brenne, *Verzeichnis der Kerameikos-Ostraka*, *AM* 106 (1991) 150.

21. Βλ. D. M. Lewis, *Megakles and Eretria*, *ZPE* 96 (1993) 51-52, εἰδικῶς σελ. 51.

22. Βλ. *APF*, σελ. 456.

23. Ἀκολουθῶ τὴν ἀρίθμηση τοῦ στέμματος τοῦ Davies, *APF*, σελ. 18 καὶ πίν. I.

24. *PA* 8512, *PAA* 575390.

25. *PA* 600· *APF*, σελ. 17-18· *PAA* 121630 (γέννηση, τὸ ἀργότερο, τὸ 452/1 π.Χ., ὅπως προκύπτει ἀπὸ ψήφισμα τοῦ 422/1 π.Χ., τοῦ ὁποῦ ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπῆρξε εἰσηγητής, βλ. Α. Π. Ματθαίου, *Ἀττικὸ ψήφισμα πρὸς τιμὴν Πολυτείου Σιφνίου*, *Πρακτικὰ Α' Διεθνoῦς Σιφναϊκοῦ συμπόσιου* (Σίφνος 25-28 Ἰουνίου 1998), Ἀθήνα 2000, 239-248 [*SEG* 50, 45]).

χαράγματος, προσθέτοντας τὸ πατρωνυμικό, ὅπως συμβαίνει στὰ χαραγμένα ὀνόματα Ἀθηναίων ἐπὶ τῶν ὄστράκων ὄστρακισμού, ἢ κάποιο παρωνύμιο ἀπὸ αὐτὰ τοῦ συρμού πὸν συνόδευαν τὸ ὄνομά τους, λ.χ. τοῦ Περικλέους σχινοκέφαλος, κατὰ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ κωμικοῦ Κρατίνου (*PCG IV 73*) ἢ Ὀλύμπιος (Ἀριστ. *Ἀχαρνῆς* 530-531). Θὰ ἦρε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ φιλοπαίγμων οἰανδήποτε ἀμφιβολία γιὰ τὸ ποιοὶ ἦσαν οἱ ἀναγραφόμενοι. Ὁ Ἀθηναῖος αὐτὸς δὲν θὰ περιοριζόταν στὰ δύο λαμπρὰ μὲν πρόσωπα (τὸν Περικλέα καὶ τὸν Ἀρρίφρονα), ἀλλὰ ἀμφισβητούμενης ἀναγνωρίσεως λόγῳ τῆς ἀναγραφῆς μόνον τοῦ ὀνόματος των· θὰ προσέθετε καὶ κάποια ἄλλα ἠχηρὰ ὀνόματα, ὥστε νὰ καταστήσουν τὸ παίγνιον εὐληπτότερο· σκέπτομαι τὸν Κίμωνα Μιλτιάδου²⁶ ἢ τὸν Θουκυδίδην Μελησίου,²⁷ ἢ γιὰ νὰ περιορισθῶ στοὺς δημοκρατικούς, τὸν σχεδὸν σκιώδη ριζοσπάστη μεταρρυθμιστὴ Ἐφιάλτην Σοφωνίδου.²⁸

Δραπέτης· τὸ χαραγμένο στὸν πάτο τοῦ ἀγγείου οὐσιαστικὸ πρέπει νὰ διαφοροποιηθῆ ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔξι ὀνόματα διότι, ὅπως ἤδη σημείωσα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτὰ 1) εἶναι χαραγμένο στὸ Ἴωνικὸ ἀλφάβητο, 2) εἶναι στὴν ὀνομαστική, καὶ 3) θέτει τὸ ἐρώτημα ἐὰν τὸ ὄνομα εἶναι προσηγορικὸν ἢ κύριον.

Ὡς πρὸς τὴν χάραξη στὸ Ἴωνικὸ ἀλφάβητο πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι δὲν συνιστᾶ ἀπόδειξη ὅτι τὸ χάραγμα εἶναι νεώτερο τῶν ἄλλων· τίποτα δὲν ἐμποδίζει νὰ εἶναι καὶ σύγχρονο.²⁹

Ὡς πρὸς τὸ τρίτο ἐρώτημα ἢ ὑπαρξὴ τῆς λέξεως σὲ ἓνα ἀκόμη ὄστρακο ἀγγείου πὸν βρέθηκε στὴν Ἀγορὰ καὶ χρονολογεῖται στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.³⁰ συνιστᾶ ἰσχυρὴ ἔνδειξη, ὅπως ἤδη ἐσημείωσα ἢ πρώτη ἐκδότις τοῦ σκύφου,³¹ ὅτι τὸ ὄνομα ἐπὶ τοῦ σκύφου εἶναι κύριον (βεβαίως προερχόμενο ἀπὸ τὸ προσηγορικὸν οὐσιαστικόν) καὶ τὸ ἔφερε δούλος· τὸ προσηγορικὸν ἄλλωστε δὲν θὰ ἐπέτρεπε νὰ γίνῃ κατανοητὸ ἂν ἀναφέρεται σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἀναγραφομένους στὸ τοίχωμα τοῦ ἀγγείου ἢ σὲ ἄλλο πρόσωπο.

Τὸ δεύτερο ἐρώτημα θὰ σχολιάσω κατωτέρω.

Τὸ ἀγγεῖο. Ὁ σκύφος (ὁ καὶ τό) εἶναι ἀγγεῖον πόσεως οἴνου, πρβλ.³² Ὅμ. Ὀδ. ξ 111-113: αὐτὰρ ἐπεὶ δεῖπνησε καὶ ἦραρε θυμὸν ἐδωδῆ, | καὶ οἱ πλησάμενος δῶκε σκύφος, ᾧ

26. *PA 8429· APF*, σελ. 302-305· *PAA 569795*. Ὁ Κίμων γεννήθηκε περὶ τὸ 510 π.Χ., βλ. Davies, ὅ.π., 302.

27. *PA 7268· APF*, σελ. 230-233· *PAA 515450*. Ὁ Θουκυδίδης γεννήθηκε περὶ τὸ 500 ἢ καὶ τὸ 508 π.Χ., βλ. Davies, ὅ.π., 231-232.

28. *PA 6157· PAA 452930*.

29. Γιὰ τὴν χρῆση τοῦ Ἴωνικοῦ ἀλφαβήτου στὶς ἰδιωτικοῦ χαρακτήρος Ἀττικὲς ἐπιγραφὰς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. βλ. L. Threatte, *The Grammar of Attic Inscriptions*, I. *Phonology*, Berlin 1980, 26-40, καὶ εἰδικώτερα μάλιστα σὲ χαραγμάτα, α) μὴ Ἀθηναίων, σελ. 35, β) Ἀθηναίων, σελ. 35-37· βλ. καὶ τὸν τόμο II. *Morphology*, Berlin 1996, Add. et Corr. ad v. I, 679-685. Γιὰ τὴν δημοσίου χαρακτήρος Ἀττικὲς ἐπιγραφὰς βλ. καὶ A. P. Matthaiou, *Attic Public Inscriptions of the Fifth Century B.C. in Ionic script*, στὸν τόμο *Greek History and Epigraphy. Essays in honour of P.J. Rhodes*, L. Mitchell & L. Rubinstein (eds), Swansea 2009, 201-212.

30. *Graffiti & Dipinti F 93*. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη στὸν πάτο λύχνου καὶ χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν Lang στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Θεωρῶ ἀπαραίτητη τὴν ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ διὰ ζώσης παραβολὴ τῶν δύο ἐπιγραφῶν, τοῦ σκύφου καὶ τοῦ λύχνου, γιὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων. Πάντως ἐκ πρώτης ὄψεως ἢ ὁμοιότης εἶναι «σκανδαλιστική» μέχρι σημείου νὰ εἰπῆ κανεὶς ὅτι πρόκειται περὶ ταυτότητος. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ τὸ καπηλεῖο τοῦ Δραπέτου θὰ βρισκόταν στὴν Ἀγορὰ. Εὐχαριστῶ τὸν Γιώργο Παπαδόπουλο πὸν ἀνεξαρτήτως κατέληξε στὴν ἴδια γνώμη ὡς πρὸς τὴν ὁμοιότητα τῶν γραμμάτων.

31. Βλ. ἀνωτ., 53-54 καὶ σημ. 1· ἢ ἐκδότις ἔχει ἤδη παραπέμψει στὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς.

32. Πρβλ. ἐπίσης ἐπιγραφὴ τοῦ προῖμου 5ου αἰ. π.Χ. χαραγμένη σὲ μελαμβαφὴ κύλικα πὸν βρέθηκε στὴν Σικελία στὴν *Montagna di Marzo*, ἢ περιοχὴ τῆς ὁποίας ταυτίζεται μὲ τὴν πόλιν Ἐρβησσόν· τοῦτον τὸν σκύφον Πόρρος ἀποδίδοι ἐς τὸν θίασον τῶν π[οτᾶ]ν(?)... βλ. L. Dubois, *Inscriptions grecques dialectales de Sicile*, (Collection de l'École française de Rome), Rome 1989, 167· -στὸ τέλος τοῦ στίχου ἀκολουθῶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ M. Forssmann, *MSS 34* (1976) 39-45, τὴν ὁποία υἰοθετεῖ ὁ Dubois· εἶναι

περ ἔπιεν, | οἴνου ἐνίπλειον· Ἀνακρέοντος (PMG) fr. 88: ἐγὼ δ' ἔχων σκύφον Ἐρξίωνι
| τῷ λευκολόφῳ μεστὸν ἐξέπιον.

Οἱ διαστάσεις τοῦ ἐνεπιγράφου σκύφου τοῦ τάφου, ὕψ. 0,082 μ., διάμ. βάσεως 0,064 μ., χεῖλους 0,103 μ., προσιδιάζουν στὴν χρῆση του ὡς ἀγγείου πόσεως. Εἶναι λοιπὸν πιθανώτατο ὅτι καὶ ὁ συγκεκριμένος σκύφος εἶχε χρησιμοποιηθῆ σὲ συμπόσια ἢ τέλος πάντων σὲ συναθροίσεις ποῦ περιελάμβαναν καὶ πότον.

Οἱ συμμετέχοντες σὲ ἓνα συμπόσιο ἢ μίαν ἀνάλογη συνάθροιση, ἔπιναν ἀπὸ διαφορετικὸ ποτήρι ὁ καθένας ἢ καὶ ἀπὸ ἓνα ὄλοι. Τὸν ἐπιδέξια πότον, δηλαδή τὴν οἰνοποσία ἀπὸ ἓνα ποτήρι ποῦ ἐδίετο ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ στὸν ἓνα μετὰ τὸν ἄλλο συμπότη, γνωρίζομε ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγές, πρβλ. Πλάτ. *Συμπ.* 223c: ...ἐξεγρέσθαι δέ (sc. Ἀριστόδημον) πρὸς ἡμέραν ἤδη ἀλεκτρύωνων ῥδόντων, ἐξεγρόμενος δὲ ἰδεῖν τοὺς μὲν ἄλλους καθεύδοντας καὶ οἰχομένους, Ἀγάθωνα δὲ καὶ Ἀριστοφάνη καὶ Σωκράτη ἔτι μόνους ἐγρηγορέναι καὶ πίνειν ἐκ φιάλης μεγάλης ἐπὶ δεξιά· Εὐπολιν, *PCG* V, Eur. 354: ὅταν δὲ δὴ πίνωσι τὴν ἐπιδέξια.

Οἱ ἔξι ἀναγραφόμενοι ἐντὸς τοῦ πλαισίου στὸν σκύφο τῆς Κηφισιάς λοιπὸν συμμετείχαν σὲ ἓνα συμπόσιο ἢ σὲ μίαν οἰνοποσία. Ἐπιναν ὑποτρῶγοντες(;) ³³ ἀπὸ τὸν ἴδιο σκύφο, ὄχι βεβαίως κατ' ἀνάγκη, -τὸ τονίζω-, ὅλη τὴν ὥρα· μπορεῖ στὴν ἀρχὴ νὰ ἔπιναν ἀπὸ διαφορετικὸ ὁ καθένας ποτήρι. Κάποια στιγμή, καθὼς περνοῦσε ἐπιδέξια ὁ σκύφος κατὰ τὴν σειρὰ ποῦ κάθονταν, συμφώνησαν νὰ γράφει ὁ καθένας τὸ ὄνομά του εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος καὶ τῆς συμμετοχῆς τους σὲ αὐτό. Ἡ ἀδέξια χάραξη τῶν γραμμάτων καὶ οἱ γραμμὲς ποῦ ξεφεύγουν ἀπὸ τὰ ὅρια τῶν γραμμάτων εἶναι εὐλόγος μάρτυρας ὅτι θὰ εἶχε περάσει ἀρκετὴ ὥρα, ἀφ' ὅτου εἶχαν ἀρχίσει νὰ πίνουν. Στὴν γερὴ οἰνοποσία πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποδώσει κανεὶς καὶ τὸ σφάλμα ποῦ παρατηρεῖται στὸ ὄνομα Περικλέος· ὁ χαρακτὴς μετὰ τὸ Ε τῆς συλλαβῆς ΚΛΕ χάραξε ἀρχικὰ ἓνα ἀκόμη ἔψιλον, προτιθέμενος μόνος αὐτὸς μεταξὺ τῶν ἔξι νὰ γράψῃ τὸ ὄνομά του στὴν ὀνομαστικὴ (Περικλέες) ³⁴ κατάλαβε ὡστόσο τὸ σφάλμα του, ἢ κάποιος ἄλλος συμπότης τοῦ τὸ ὑπέδειξε καὶ τὸ διόρθωσε.

Ἀλλὰ γιατί ἔγραψαν οἱ ἔξι συμπῶται τὰ ὀνόματά τους σὲ γενικῆ; Οἱ παλαιότερες σωζόμενες Ἑλληνικὲς ἐπιγραφές, τὰ χαράγματα, ἢ οἱ γραπτὲς ἐπιγραφές, ἐπὶ ἀγγείων, συνίστανται ἀπὸ ἓνα κύριο ὄνομα σὲ γενικῆ μόνον ἢ συνοδευόμενο ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγείου, καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τὸ ρῆμα εἰμί-³⁵ κάποτε ἢ ἐπιγραφή εἶναι μακρότερη, μπορεῖ καὶ ἔμμετρο, ἀλλὰ

μία ἀκόμη περίπτωση, ὅπου τὸ ἀρχαῖο ὄνομα τοῦ ἀγγείου δὲν συμπίπτει μὲ τὸ σχῆμα του καὶ τὴν νεώτερη ὀνομασία, τὴν ὁποία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δίδουν οἱ ἀρχαιολόγοι καὶ ἔχει κατὰ σύμβασιν ἐπικρατήσει μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν. Τὸ ζήτημα ἔχει ἀπασχολήσει τὴν ἐρευνα καὶ ἡ βιβλιογραφία ἐπὶ τοῦ θέματος εἶναι ἐκτενής, βλ. καὶ Π. Βαλαβάνη, *Τα ἀγγεῖα τοῦ πότου στὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιότητα*, στὸν τόμο Π. Βαλαβάνης – Δ. Κουρκουμέλης (ἐπιμ.), *Χαίρε καὶ πίει. Ἀγγεῖα τοῦ πότου*, Κτήμα Χατζημυχάλη 1996, 11-39, εἰδικῶς σελ. 15. Τὸ πρόβλημα εἶχε ἀπασχολήσει τοὺς Σ. Ν. Κουμανοῦδη καὶ Ἀναστ. Λιγνάδη καὶ στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '60 (πάντως μετὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Σ.Ν.Κ. ἀπὸ τὴν Γαλλία) προχώρησαν στὴν σύνταξη λεξικοῦ τῶν ὀνομάτων τῶν Ἑλληνικῶν ἀγγείων, τὸ ὁποῖο δὲν ἔφθασε στὴν τελειωτικὴ πρὸς δημοσίευσιν μορφή.

33. Ξενοφάνους (H. Diels – W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin ⁸1956, I), fr. 22.

34. Πρβλ. *IG* I³ 80.1: Προκλέες, 690: Χσενοκλέες, 1144.40: Χαρικλέες, κλπ.

35. Βλ. λ.χ. *Μεθώνη Πιερίας* I, 345-347, ἀρ. 4: Ἄντεκύδεος· τέλη 8ου-ἀρχὲς 7ου αἰ. π.Χ. *LSAG*² *EuBoia* Aa, pl. 73.5: [- -]στο ἐμ[ί]· Ἐρέτρια, 8ος αἰ. π.Χ. *Μεθώνη Πιερίας* I, 337-339, ἀρ. 1: Φιλίωνός ἐμ· τέλη 8ου-ἀρχὲς 7ου αἰ. π.Χ. Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου, *ASAtene* 59 (1981) 235, εἰκ. 102 [*LSAG*² *EuBoia* B(i)]: [- -

τὸ βασικὸ στοιχεῖο τῆς εἶναι τὸ κατὰ γενικὴν κύριο ὄνομα, ποὺ δηλώνει τὸν κάτοχο ἢ χρήστη τοῦ ἀγγείου καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγείου,³⁶ πρβλ. (περιορίζομαι στὴν Ἀττικὴ) *Graffiti and Dipinti*, F 2: Φίλωνος (δεύτερο τέταρτο τοῦ 7ου αἰ. π.Χ.), F 3: Θαρίο εἰμί ποτέριον (μέσα τοῦ 6ου αἰ. π.Χ.), F 12, 13: Θαμνέος εἰμί (μέσα τοῦ 6ου αἰ. π.Χ.).

Οἱ ἔξι οἰνοπόται ἔγραψαν σὲ γενικὴ τὸ ὄνομά τους στὸν σκύφο σὰν νὰ ἦσαν ὁ καθένας τους καὶ ὅλοι μαζί κτήτορες τοῦ ἀγγείου· ἤθελαν, φαίνεται, ἢ ἀναγραφή τῶν ὀνομάτων τους στὸ ἀγγεῖο νὰ θυμίζῃ τὴν συμμετοχὴ τους στὴν εὐφρόσυνη οἰνοποσία, ἀλλὰ πιθανώτατα καὶ τὴν στενὴ σχέση μεταξὺ τους.

Τίθεται ὡστόσο ἓνα ἀκόμη ἐρώτημα· πῶς ἐξηγεῖται ὅτι ὁ «Ὀλύμπιος» Περικλῆς, ὁ ἀδελφός του Ἀρρίφρων καὶ οἱ ἄλλοι «λαμπροὶ» συμπότες, καταγόμενοι πιθανώτατα ὁ καθένας ἐξ «οἰκίας μεγάλης»,³⁷ ἔπιναν ἀπὸ ἓνα ἀπλό, ἀκόσμητο, μελαμβραφὴ σκύφο; Ἡ εὐφρόσυνη συνάθροιση δὲν θὰ εἶχε γίνει σὲ μὴν οἰκία ἀνάλογη τῆς τάξεώς τους στὴν ὁποία θὰ ὑπῆρχαν καὶ ἀνάλογα συμποτικὰ σκεύη; Πράγματι ὁ ἀκόσμητος αὐτὸς σκύφος εἶναι δύσκολο νὰ ἔχη θέση σὲ μίαν πολυτελεῖ οἰκία· –βεβαίως αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἓνα τέτοιο ἀγγεῖο δὲν μπορεῖ νὰ ἀνήκε στὰ οἰκιακά, καθημερινὰ σκεύη μᾶς «μεγάλης» οἰκίας–.

Προτείνω ὅτι οἱ ἔξι *συμπόται* δὲν βρέθηκαν σὲ μιὰ πλούσια οἰκία, ἀλλὰ ἀλλοῦ, καὶ ὅτι δὲν συμμετείχαν σὲ συμπόσιο, ἀλλὰ σὲ μὴν ἐπίσημη, σὲ μίαν «λαϊκὴν» οἰνοποσία. Οἱ τὰ *πρῶτα φέροντες* δὲν συναγελάζονται μόνον μὲ τοὺς ὁμοίους ἢ πάντοτε μὲ τοὺς ὁμοίους τους. Ἐὰν ὄντως ὁ τόπος ποὺ ἀνεσκάφησαν οἱ τάφοι, ἢ εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Κηφισιάς, ἦταν καὶ ὁ τόπος, ὅπου ἔγινε ἡ συνάθροιση, –πράγμα ὅχι ἀπαραίτητο–, μπορεῖ ἓνας «ταπεινός» φίλος τῆς μικρῆς παρέας νὰ ἄνοιξε νέο κρασί, ἢ βρέθηκαν στὸ ὑποστατικὸ τοῦ ἐπιστάτη τοῦ κτήματος ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἔξι φίλους· ἢ πῆγαν σὲ κάποιο καπηλειὸ τῆς περιοχῆς. Τὴν πραγματικὴ ἐξήγηση μᾶλλον δὲν θὰ τὴν μάθομε· πάντως τὸ τέλος τῆς ἱστορίας φαίνεται νὰ μὴν ἔχη μίαν μόνον λύση.

Ὅταν τελειώσε ἡ οἰνοποσία καὶ οἱ συμπόται κατάφεραν νὰ σηκωθοῦν, ἀπεχώρησαν ὅπως-ὅπως, ἔχοντας ἀφήσει τὸ ἐνθύμιον, τὸν σκύφο, πίσω τους. Ἐνας ὑπηρέτης, καὶ μάλιστα Ἴωνικῆς καταγωγῆς, πιθανώτατα δούλος, αὐτὸ ὑποδεικνύει τὸ ὄνομα Δραπέτης, ἔγραψε καὶ αὐτὸς τὸ ὄνομά του στὸν πάτο τοῦ ἀγγείου καὶ σὲ πῶση ὀνομαστικῆ, γιὰ νὰ μνημονεύσῃ καὶ αὐτὸς τὴν παρουσία του καὶ νὰ λογισθῇ «μετὰ τῶν καλῶν κάγαθῶν».

Προτιμῶ ὡστόσο νὰ πιστεύω ὅτι βρέθηκαν σὲ ἓνα καπηλειὸ (καπηλεῖον), ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ, παρὰ τὶς λιγοστὲς μαρτυρίες τῶν πηγῶν,³⁸ ποὺ ἀσφαλῶς θὰ ὑπῆρχαν τόσο στὴν πόλη, ὅσο καὶ στὴν Ἀττικὴ. Ἡ ἀφθονία τῶν καπηλείων προκύπτει ἐμμέσως ἀπὸ χωρίο τοῦ

]νος τὸ ποτέ[ριον]· Ἐρέτρια, 8ος αἰ. π.Χ. *LSAG*, Rhodes 1, σελ. 347-348, 356, πίν. 67: Φοράφο ἡμὶ φύλιχς (= Κοράκου εἰμί κύλιξ)· Ρόδος, 8ος αἰ. π.Χ.

36. Βλ. τὸ ποτήριον τοῦ Νέστορος, *LSAG*, Pithekoussai 1, σελ. 235, 239, πίν. 47 (τέλη 8ου αἰ. π.Χ.)· τὴν λήκυθο τῆς Ταταΐης, *LSAG* Kyme 3, σελ. 238, 240, πίν. 47 (675-650(;) π.Χ.)· ἐπίσης *LSAG*² Achaian Colonies H, pl. 77.3: (Ποσειδωνία, 520-510 π.Χ.).

37. Πλάτ. *Μένων* 94d· λέγεται περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Θουκυδίδου Μελησιῦ (*PA* 7268, *APF*, σελ. 231).

38. Ἡ ἀρχαιολογικῶς τεκμηριωμένη ὑπαρξὴ καπηλείου στὴν Ἀττικὴ εἶναι σπανιώτερη. Σκευὴ καπηλείου τῶν περὶ τὸ 440 π.Χ. χρόνων εὐρισκομένου στὰ ὄρια τῆς Ἀγορᾶς ἀνεγνώρισε ἡ L. Talcott, *Attic Black-Glazed Stamped Ware and Other Pottery from a Fifth-Century Well*, *Hesperia* 4 (1935) 477-523, κυρίως 495-497, ὅπου σημειώνει: «The collection suggests that we have here... the furnishings of a taverna, a wine-shop with some pretensions to elegance, which flourished near the border of the Agora in the years around 440». Τὴν σημαντικὴ βιβλιογραφικὴ ἐπισήμανση ὀφείλω στὸν Νίκο Παπαζαρκάδα καὶ τὸν εὐχαριστῶ θερμώτατα.

Ἀριστοφάνους, *Λυσ.* 426-427: Τί κέχηνας, ὦ δύστηνε; Ποῖ δ' αὖ σὺ βλέπεις, | οὐδὲν ποιῶν ἄλλ' ἢ καπηλεῖον σκοπῶν; Τὴν ἰχνογραφομένη ἀπὸ τὸν ποιητὴ εἰκόνα τῶν Ἀθηναίων ποὺ σύχναζαν στὰ καπηλεῖα ἐνισχύει ἀνέκδοτο ἀναφερόμενο στὸν Διογένη τὸν Κυνικό:³⁹ Ἡρίστα ποτὲ Διογένης ἐν καπηλείῳ, εἶτα παριόντα Δημοσθένη ἐκάλει. τοῦ δὲ μὴ ὑπακούσαντος 'αἰσχύνῃ' ἔφη, 'Δημόσθενες, παρελθεῖν ἐς καπηλεῖον; καὶ μὴν ὁ κύριός σου καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐνθάδε ἔσεισι,' τοὺς δημότας λέγων καὶ τοὺς καθ' ἓνα, δηλῶν ὅτι οἱ δημηγόροι καὶ οἱ ῥήτορες δοῦλοι τοῦ πλήθους εἰσὶ.

Ἡ οἰνοποισία σὲ καπηλεῖο μοῦ φαίνεται ἐλκυστικώτερη ἐκδοχὴ γιὰ δύο λόγους. Πρὶν τοὺς παραθέσω εἶναι ἐπίκαιρο νὰ τεθῆ τὸ ἐξῆς ἐρώτημα· κατὰ πόσον ἔχει σχέση ἡ οἰνοποισία σὲ καπηλεῖο μὲ ὅσα γίνονταν, κατὰ τὴν κρατούσα ἄποψη διαμορφωμένη βάσει τῶν πηγῶν, σὲ ἓνα συμπόσιο; Μὲ ἄλλα λόγια ὅ,τι γνωρίζομε γιὰ τὴν «τελετουργία» τῶν συμποσίων, κυριώτατα ἀπὸ τὸ *Συμπόσιον* τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐκεῖνο τοῦ Ξενοφῶντος, καθὼς καὶ ἀπὸ παραστάσεις Ἀττικῶν ἀγγείων κατὰ πόσον ἀκολουθοῦνταν σὲ ἓνα φαγοπότι ἢ τέλος πάντων σὲ μὴν οἰνοποισία σὲ ἓνα καπηλεῖο ἢ σὲ ἓνα μαγαζὶ τῆς Ἀγορᾶς ἢ μᾶς γειτονικῆς περιοχῆς; Τὸ ἐξῆς χωρίο τοῦ Δημοσθένους (*κατὰ Κόνωνος* 7), ἐπιτρέπει νὰ σχηματίσῃ κανεὶς μὴ ἰδέα γιὰ τὸν πρόχειρο, πιθανῶς ἀπρογραμμάτιστο πότο. Ὅπως καὶ σήμερα,⁴⁰ τὰ ἔπιναν μερικοὶ Ἀθηναῖοι στὸ μαγαζὶ τοῦ γναφέως Παμφίλου ποὺ βρισκόταν στὴν Μελίτη, δῆμο γείτονα τῆς Ἀγορᾶς: χρόνῳ δ' ὕστερον οὐ πολλῶ περιπατοῦντος, ὡσπερ εἰώθειν, ἐσπέρας ἐν ἀγορᾷ μου μετὰ Φανοστράτου τοῦ Κηφισιέως, τῶν ἡλικιωτῶν τινός, παρέρχεται Κτησίας ὁ υἱὸς ὁ τούτου, μεθύων, κατὰ τὸ Λεωκόριον, ἐγγὺς τῶν Πυθοδώρου. κατιδὼν δ' ἡμᾶς καὶ κραυγᾶσας, καὶ διαλεχθεὶς τι πρὸς αὐτὸν οὕτως ὡς ἂν μεθύων, ὥστε μὴ μαθεῖν ὅ τι λέγοι, παρῆλθε πρὸς Μελίτην ἄνω. ἔπινον δ' ἄρ' ἐνταῦθα (ταῦτα γὰρ ὕστερον ἐπυθόμεθα) παρὰ Παμφίλῳ τῷ γναφεῖ Κόνων οὔτοσί, Θεότιμός τις, Ἀρχεβιάδης, Σπίνθαρος ὁ Εὐβούλου, Θεογένης ὁ Ἀνδρομένους, πολλοὶ τινες, οὓς ἐξαναστήσας ὁ Κτησίας ἐπορεύετ' εἰς τὴν ἀγοράν. Ὑπῆρχε ἄραγε κάποια ἐθιμοτυπία σὲ αὐτὸν τὸν πότο; Δὲν πιστεύω ὅτι ὑπῆρχε ἀκολουθούμενη τάξις σὲ ἓνα ἀπρογραμμάτιστο πότο ἢ σ' ἓνα καπηλεῖο, ἀλλά, καὶ ἐὰν ἀκόμη ὑπῆρχε, θὰ ἦταν ἀπίθανο νὰ εἶναι γνωστὴ.

Ἄς ἐπανέλθω ὅμως στοὺς δύο λόγους. Στὸ καπηλεῖο τὴν θέση τοῦ κάπελα θα εἶχε ὁ Δραπέτης. Στὰ νεώτερα χρόνια εἶναι σύνηθες ὁ ταβερνιάρης νὰ ἔχη παρωνύμιο. Ἡ ἐξήγησις ἀρχαίας παροιμίας⁴¹ μᾶς γνωρίζει καὶ τὸ ὄνομα, γιὰ τὴν ἀκριβεία τὸ παρωνύμιο, ἐνὸς ἀρχαίου κάπελα: τὸ Πέρδικος σκέλος· ὁ Πέρδιξ κάπηλος Ἀθήνησι χωλός, καὶ κωμωδούμενος ἐπὶ χωλότητι. Ὁ Πέρδιξ ἦταν Ἀθηναῖος κάπελας ποὺ τὸν κοροΐδευαν γιὰ τὴν ἀναπηρία του· πιθανώτατα τὸ παρωνύμιό του ὀφειλόταν στὸν τρόπο ποὺ περπατοῦσε λόγω τῆς χωλότητός του. Εἰκάζω λοιπὸν ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κάπελα Δραπέτης εἶναι μᾶλλον παρωνύμιο, ποὺ γιὰ κάποιον λόγο τοῦ ἔδωσαν οἱ Ἀθηναῖοι θαμώνες τοῦ καπηλεῖου. Τὴν εἰκασία ἐνισχύει, πιστεύω,

39. Κλαυδ. Αἰλιανοῦ, *Ποικίλη Ἱστορία* 9, 19.

40. Συχνότατα τὰ πίνουν πωλητές, παραγωγοί, ἀκόμα καὶ ἀγοραστές, στὶς λαϊκὲς ἀγορὲς ποὺ στήνονται κάθε βδομάδα στὶς γειτονιὲς τῆς Ἀθήνας.

41. Πλουτ. *Παροιμίαι αἰς Ἀλεξανδρεῖς ἐχρόντο* [*Corpus paroemiographorum Graecorum*, I, (edd. E. L. von Leutsch - F.G. Schneidewin, Göttingen 1839, Repr. 1965), Plut. Cent.] 2, 24.

Ἀττικὸς κατάδεσμος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.:⁴² καταδῶ Καλλίαν : τὸν κάπηλον τὸν ἐγ γειτόνων καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ | Θραῖτταν : καὶ τὸ καπηλεῖον τὸ Φαλακροῦ⁴³ καὶ τὸ Ἄνθεμίωνος καπηλεῖον τὸ πλησίον - - - | καὶ Φίλωνα τὸν κάπηλον· τούτων πάντων καταδῶ ψυχὴν ἐργασίαν | χεῖρας πόδας : τὰ καπηλεῖα αὐτῶν.

Ὁ δεύτερος λόγος, ποὺ προσιδιάζει στὴν ἐκδοχὴ ὅτι ὁ πότος ἔγινε σὲ καπηλειό, εἶναι ὅτι οἱ ἐν εὐθυμίᾳ ἀποχωροῦντες οἰνοπόται ἄφησαν τὸν σκύφο μὲ τὶς «ὑπογραφές» τοὺς στὸν Δραπέτην, στὸν κάπελα, ἀναμνηστικὸ τοῦ περάσματος τους ἀπὸ τὸ μαγαζί του. Εἶναι συχνὸ στὰ νεώτερα χρόνια στὶς ταβέρνες καὶ τὰ ἐστιατόρια νὰ ἀφήνουν «διάσημοι» τῆς ἐποχῆς εἴτε αὐτοβούλως εἴτε παρακαλούμενοι ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτη, ἕνα ἐνθύμιο τοῦ περάσματος τους ἀπὸ τὸ μαγαζί. Ὁ ἰδιοκτήτης τὸ ἐκθέτει σὲ ἐμφανῆ θέση τοῦ μαγαζιοῦ· εἶναι διαφήμιση γιὰ τοὺς μελλοντικὸς πελάτες του. Ὁ κάπελας λοιπόν, ὁ Δραπέτης, εἶχε τὸν σκύφο στὸ καπηλειό, γιὰ νὰ διαφημίξῃ τὴν ἐπώνυμη πελατεία του στοὺς θαμῶνες καὶ στοὺς προσερχόμενους γιὰ πρώτη φορὰ. Πρόσθεσε ὡστόσο καὶ ἐκεῖνος, -στὸ Ἴωνικὸ ὅμως ἀλφάβητο λόγω καταγωγῆς-, τὸ ὄνομά του, στὴν ὀνομαστικὴ, γιὰ νὰ μνημονεύσῃ τὴν σχέση του μετὰ τῶν «καλῶν καὶ ἀγαθῶν», ἀλλὰ καὶ στὸν πάτο αὐτός, γιὰ νὰ μὴν χαλάσῃ τὴν διαφήμιση.

Πῶς κατέληξε ὁ σκύφος, τὸ «ἐνθύμιον», στὸν φτωχικὸ τάφο δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῇ ἀσφαλῶς· ἴσως, ὅταν κάποτε ἔκλεισε τὸ καπηλειό, ὁ σκύφος μαζὶ μὲ ἄλλα πράγματα μεταφέρθηκε στὸ σπίτι τοῦ κάπελα. Μὲ τὸν θάνατό του οἱ οἰκεῖοι ἔβαλαν τὸ «ἐνθύμιον» ὡς κτέρισμα στὸν τάφο του. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ σημειῶνω μετ' ἐπιτάσεως ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητο τὸ καπηλειό νὰ βρισκόταν ὅπου καὶ οἱ τάφοι, δηλαδὴ στὴν περιοχὴ τοῦ δήμου τῶν Κηφισιέων, μπορεῖ νὰ βρισκόταν κάπου ἄλλου, γιὰτὶ ὄχι καὶ στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν.

Οἱ δύο ἐκδοχὲς τοῦ τέλους τῆς ἱστορίας εἶναι ἀπλῶς πιθανὲς καὶ πάντως λογικές. Ὅμως τὴν ἐπιστήμη τῆς Ἱστορίας, ὅπως ἔλεγε ὁ δάσκαλός μου Στέφανος Ν. Κουμανοῦδης, δὲν τὴν ἐνδιαφέρει τὸ λογικὸ, ἀλλὰ τὸ πραγματικόν. Στὴν προκειμένη περίπτωση τὸ πραγματικὸν εἶναι ὅτι ὁ ἐνεπίγραφος σκύφος διεμνημόνευσε καὶ μᾶς ἔφερε ζωηρὴ τὴν εἰκόνα μᾶς ἰδιωτικῆς στιγμῆς, τῆς εὐφρόσυνης συναναστροφῆς, στὴν ὁποία συνέπιναν ἕξι Ἀθηναῖοι τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.· ἑβδομο ὄνομα διεμνημόνευσε ὁ σκύφος καὶ ἐνός, ἄλλως ἀσήμου τῆς ἐποχῆς, τοῦ Δραπέτου. Τὸ σπουδαιότερον, ἡ ἐπιγραφή τοῦ σκύφου μᾶς ἔκανε γνωστὸ ὅτι μετὰξὺ ἕξι συμποτῶν κατὰ πάσαν πιθανότητα ἦσαν ὁ Περικλῆς καὶ ὁ ἀδελφός του Ἀρρίφρων.

Τέλος τὸ εὔρημα ἔδωσε τὴν δυνατότητα νὰ τεθῆ ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνιχνευθῆ, γιὰ πρώτη φορὰ νομίζω, τὸ ζήτημα τοῦ «λαϊκοῦ» πότου. Γνωρίζομε πολλὰ γιὰ τὸν πότο στὰ συμπόσια καὶ γιὰ τὴν ἀκολουθούμενη ἐκεῖ τάξη. Μάλιστα ἀνεπαισθῆτως ἢ ἔρρευνα, ἀκόμη καὶ ἡ σύγχρονη, κακῶς συνδέει τὴν οἰνοποσία τῶν Ἀθηναίων ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον μὲ τὰ συμπόσια. Εἶναι καιρός, πιστεύω, -καὶ δίδεται σπουδαία ἀφορμὴ μὲ τὴν εὔρεση τοῦ ἐνεπιγράφου σκύφου-, νὰ

42. IG III App. *Defixionum tabellae*, ed. R. Wuensch, 87 a.1-4. Τὴν ὑπόδειξη τοῦ χωρίου ὀφείλω στὴν Γεωργία Μαλούχου καὶ τὴν εὐχαριστῶ πολὺ.

43. Ἀπὸ τοὺς τέσσερις κατονομαζομένους καταράτους καπήλους, τοῦ ἐνός τὸ ὄνομα, τοῦ Φαλακροῦ, -πιστεύω ὅτι ἡ λέξις πρέπει νὰ μεταγραφῆ μὲ κεφαλαῖο φεῖ καὶ ἔτσι τὸ μετέγραψα-, εἶναι ἀσφαλῶς παρωνύμιον. Τὸν κάπηλο, ἀποκαλοῦσαν ὄχι μὲ τὸ πραγματικὸ του ὄνομα, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ χαρακτηριστικὸ γυμνὸν τῆς κεφαλῆς του· *Καράφλα* τὸν φωνάζομε σήμερον. Τὸ κωμωδεῖν φαλακροῦς δὲν ἦταν ἄγνωστο στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν τὸν 5ο αἰ. π.Χ., πρβλ. Ἀριστ. *Νεφ.* 540, *Εἰρ.* 765-774· βλ. ἐπίσης τὰ ἀρχαῖα γνωμικά: φαλακρῶ κτένας δανείζεις (*Corp. par. Gr.*, I, Plut. *Prov.* 26); φαλακρὸν τίλλειν Suid. (LSJ⁹, s.v. φαλακρός).

στραφή τώρα ή ξρευνα και σε αυτήν την όψη του καθ' ημέραν βίου των αρχαίων Έλλήνων· θα ανακαλύψη, -είναι βέβαιον-, πολλά κοινά με τα συμβαίνοντα στα νεοελληνικά ταβερνεϊα, καπηλειά και λογής λαϊκά μαγειρεία από τα χρόνια του Παπαδιαμάντη μέχρι ακόμη και σήμερα.⁴⁴ Εικ. 3-4.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Όλίγα περὶ τριῶν ὀνομάτων τοῦ σκύφου

Ἄριστεϊδο (=Ἄριστεΐδου)· ἐὰν τὸ ἀγγεῖο καὶ ἡ ἐπιγραφή χρονολογηθοῦν περὶ τὸ 470 π.Χ. καὶ πάντως πρὸ τοῦ 468/7 ἢ 467/6 π.Χ., ἔτος θανάτου τοῦ Ἄριστεΐδου Λυσιμάχου Ἄλωπεκῆθεν,⁴⁵ τοῦ καλουμένου δικαίου, τότε θὰ μποροῦσε ὁ ἀναγραφόμενος πρῶτος μεταξὺ τῶν ὀνομάτων νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ περίφημος Ἄριστεΐδης. Ἡ διαφορὰ τῶν περίπου 25 χρόνων μεταξὺ Ἄριστεΐδου (γεν. περὶ τὸ 520 π.Χ.)⁴⁶ καὶ Ἀρρίφρονος καὶ Περικλέους δὲν ἀπαγορεύει τὴν συναναστροφὴ τους. Σημειῶνω, βεβαίως μετ' ἐπιτάσεως, ὅτι τὴν πιθανότητα ὁ ἀναγραφόμενος στὸν σκύφο Ἄριστεΐδης νὰ εἶναι ὁ περίφημος Ἄριστεΐδης Λυσιμάχου, θεωρῶ πολλὴ μικρὴ· εἶναι μία πιθανότης ποὺ ἀποκτὰ κάποιαν βάση λόγω τῶν δύο ἄλλων γνωστῶν Ἀθηναίων, Ἀρρίφρονος καὶ Περικλέους. Ἐὰν πάλι τὸ ἀγγεῖο καὶ ἡ ἐπιγραφή χρονολογηθοῦν περὶ τὸ 460 π.Χ. ἢ λίγο ἀργότερα, τότε ἀσφαλῶς ὁ ἀναγραφόμενος Ἄριστεΐδης εἶναι κάποιος ἄλλος.

Δαισίμο (= Δαισίμου) ἡ ἀνάγνωση τοῦ ὀνόματος παρέχει προβλήματα. Τὰ δύο πρῶτα γράμματα μποροῦν νὰ ἀναγνωσθοῦν ὡς ΔΑ ἢ ΑΡ. Ἡ δευτέρη ἀνάγνωση εἶναι ὀλιγώτερο πιθανή, διότι τοῦ ἐκλαμβανομένου ὡς Α πρῶτου γράμματος ἡ δεξιὰ λοξὴ κεραιὰ δὲν ἐκτείνεται πέραν τῆς ὀριζοντίου, ἐνῶ στὰ δύο ἄλλα Α τῆς ἐπιγραφῆς (Ἄριστεΐδο, Ἀρρίφρονος) ἐκτείνεται. Ἐπίσης στὸ ἐκλαμβανόμενο ὡς Ρ δεύτερο γράμμα οἱ ἄκρες τῶν λοξῶν κεραιῶν ἐξέχουν. Τὸ ὄνομα ποὺ θὰ προέκυπτε ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση αὐτῆ, Ἀρίσιμος εἶναι ἀμάρτυρο, ἀλλὰ ἐξηγήσιμο ἐτυμολογικῶς (ἀρι- = *πολύ*, πρβλ. Ἀρίμνηστος, Ἀρίφρων, κλπ., + τὸ ἐπίθετο σιμός = *ὁ ἔχων τὴν ρίνα πεπλατυσμένην*).⁴⁷ Ἡ πιθανώτερη παλαιογραφικῶς ἀνάγνωση ΔΑ, δίδει τὸ ἐπίσης ἀμάρτυρο ὄνομα Δαΐσιμος.⁴⁸ Ἴσως παράγεται ἀπὸ τὴν ρίζα δαΐσ- τοῦ ρήματος δαΐζω = *διακόπτω εἰς δύο, διαχωρίζω, χωρίζω, διχάζω*, ἀλλὰ καὶ *σφάζω, φονεύω*. Κατὰ ταῦτα ἡ λέξις δαΐσιμος (-ιμος) ὡς ἐπίθετο δηλώνει τὸν *δυνάμενο νὰ φονεύσῃ*, συμφώνως πρὸς τὴν τελευταία ἐρμηνεία τοῦ ρήματος.

44. Στους ἐκτὸς οἰκίων χώρους τῆς νεοελληνικῆς οἰνοποιίας, ταβέρνες, καπηλειά, κουτούκια, μπακάλικα ἢ ἄλλως μπακάλες (παλαιότερα· ἔχουν τώρα σχεδὸν ἐκλείψει), καφενεῖα (κυρίως τῆς ἐπαρχίας) ὁ πότος κυμαίνεται ἀπὸ τὸ λεγόμενο ξεροσφύρι ἢ τὸ πίνειν με λιγοστὸ μεζέ, συνήθως ἐλιές, ντομάτα, τυρὶ, ἀγγούρι, σαρδέλλα, ἢ ρέγγα, ἢ ἄλλο μεζέ ἀπὸ τὸ λιγοστὸ σπιτικὸ φαγητό, ἀνάλογα με τὸν τόπο καὶ τὴν ντόπια παραγωγή, -ἄλλος ἦταν ὁ μεζὲς στὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ἀττικὴ, ἄλλος στὴν νησιωτικὴ, ἄλλος στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα- μέχρι τὴν γερὴ κρασοκατάνυξι συνοδευόμενῃ ἀπὸ μαγειρεμένα φαγητὰ ἢ καὶ ψητὰ τῆς ὥρας, -τὸ λεγόμενον καὶ *τσιμποῦσι*-.

45. PA 1695· APF, σελ. 48-50· PAA 165170. 468/7 ἢ 467/6 π.Χ.

46. Βλ. APF, σελ. 49.

47. Ὄνόματα σύνθετα με πρῶτο συνθετικὸ τὸ πρόσφυμα ἀρι- βλ. εἰς F. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle 1917, 65.

48. Μοῦ φαίνεται δύσκολο νὰ παράγεται ἀπὸ τὸ ἐπίθετο δαΐσιμον· βλ. Ἡσύχ. δαΐσιμον· ἐδώδιμον = *φαγώσιμον*. Τὸ ἐπίθετο παράγεται ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ δαΐς, -τός (ἦ) = *φαγητό, «τραπέζι», συμπόσιον*.

Ὁ Νίκος Παπαζαρκάδας μοῦ ἐπρότεινε μίαν ἄλλη, πιθανώτερη, ἐξήγηση, τὴν ὁποία καὶ μεταφέρω ἐδῶ: «Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ ὄνομα παρᾶγεται ἀπὸ τὴν ἐπική δοτική δαΐ (στὴν μάχη),⁴⁹ πρβλ. λόγου χάριν τὰ ὀνόματα Δαΐκράτης, Δαΐμένης, Δαΐππος⁵⁰ καὶ τὴν κατάληξη – σιμος.⁵¹ Ὁ Δαΐσιμος δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ μπορεῖ νὰ καταπολεμηθεῖ, ἀλλὰ ὁ μάχιμος (παράδειγμα ἐπιθέτου μὲ τὴν κατάληξη -ιμος μὲ ἐνεργητική καὶ ὄχι παθητική ἔννοια). Τὸ Ὀμηρικοῦ τύπου σπάνιο ὄνομα φαίνεται καταλληλότερο γιὰ Ἀθηναῖο τῆς ἄρχουσας τάξης»

Διοδότο (= Διοδότου)· ἄλλος τολμηρότερος ἐμοῦ ἐκδότης, -γιὰ νὰ ἐπαναλάβω τὴν φράση τοῦ παλαιοῦ Στεφάνου Ἀθ. Κουμανοῦδη-, θὰ πρότεινε ὅτι ὁ ἀναγραφόμενος Διόδοτος εἶναι ὁ Διόδοτος Εὐκράτους,⁵² ὁ δημηγορήσας περὶ τῆς μὴ καταδίκης εἰς θάνατον τῶν Μυτιληναίων (Θουκ. 3, 41.1).

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

APF	J. K. Davies, <i>Athenian Propertied Families</i> , Oxford 1971.
CAF	T. Kock, <i>Comicorum Atticorum Fragmenta</i> , I-III, Leipzig 1880-1888.
Graffiti and Dipinti	M. Lang, <i>The Athenian Agora XXI. Graffiti and Dipinti</i> , Princeton 1976.
LGPN II	M. J. Osborne – S. G. Byrne, <i>A Lexicon of Greek Personal Names</i> , II. Attica, Oxford 1994.
LSAG	L. H. Jeffery, <i>The Local Scripts of Archaic Greece</i> , Oxford 1961.
LSAG ²	L. H. Jeffery, <i>The Local Scripts of Archaic Greece</i> , Revised edition with a Supplement by A. W. Johnston, Oxford 1990.
Μεθώνη Πιερίας I	Γ. Ζ. Τζιφόπουλος (ἐπιμ.), <i>Μεθώνη Πιερίας I: επιγραφές, χαράγματα, και εμπορικά σύμβολα στη γεωμετρική και αρχαϊκή κεραμική από το Ὑπόγειο τῆς Μεθώνης Πιερίας στη Μακεδονία</i> , Θεσσαλονίκη 2012.
PA	J. Kirchner, <i>Prosopographia Attica</i> , I-II, Berlin 1901-1903.
PAA	J. S. Traill, <i>Persons of Ancient Athens</i> , I-XXI, Toronto 1994-2012.
PCG	R. Kassel – C. Austin (edd.), <i>Poetae Comici Graeci</i> , Berlin – New York 1983.
PMG	D. Page (ed.), <i>Poetae Melici Graeci</i> , Oxford 1962.

49. Βλ. LSJ⁹ ὑπὸ τὸ λῆμμα τοῦ οὐσιαστικοῦ δαΐς καὶ P. Chantraine, *Dictionary Étymologique de la Langue Grecque*, Paris 1990, 246.

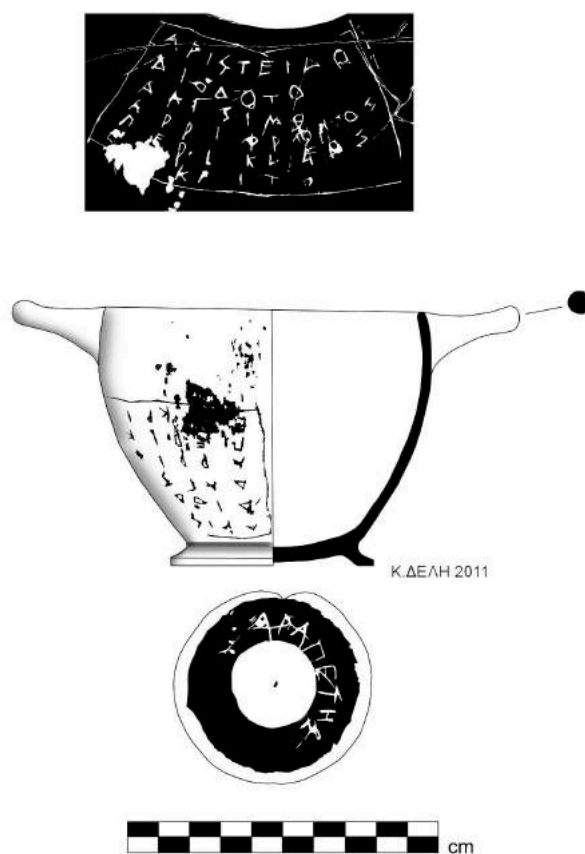
50. Ὄνόματα μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὴν λ. δαΐ, βλ. εἰς Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, 113. Τὰ ὀνόματα Δαΐλέων, Δαΐμένης, Δαΐππος, καὶ Δαΐφρων (προερχόμενο ἀπὸ τὸ Ὀμηρικὸ ἐπίθετο δαΐφρων), ἐμφανίζονται στὴν Ἀττική, βλ. LGPN II, 98, s.vv.

51. Γιὰ τὴν κατάληξη -ιμος καὶ -σιμος τῶν ἐπιθέτων βλ. P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien* (Collection linguistique 38), Paris 1933, 152-157.

52. PA 3889· PAA 328540.

Εικ. 1. Ὁ ἐνεπίγραφος σκύφος (ΗΟΡΟΣ 22-25, 2010-13, 186).

Εικ. 2. Σχέδιο τοῦ σκύφου καὶ τῶν ἐπιγραφῶν (ΗΟΡΟΣ 22-25, 2010-13, 184).

Ό ανεπίγραφος σκύφος τής Κηφισιάς

Εικ. 3. Τò ταβερνείο του Κυριάκου Αλεξάκη στην Ν. Έρυθραία (πηγή: ropaganda.gr).

Εικ. 4. Τò μαγέρικο του Βαγγέλη στην όδο Εύριπίδου (πηγή: ropaganda.gr).